

Digitala uppföljningssystem i skolans värld – möjligheter och hinder

Eva Lindqvist

På bred front introduceras nya digitala system som ska underlätta pedagogisk uppföljning i skolan. Men spänningarna mellan den digitala utopin och klassrummets verklighet är potentiellt stora. I stället för att underlätta och stödja lärares verksamhet riskerar systemet att försvåra och styra den.

DIGITALA STÖDSYSTEM implementeras i de flesta kommuner i Sverige. Det hänger samman med att skolverksamheten har fått tydligare politiska krav på att bli mer transparent och visa fler mätbara resultat. Detta i tron att om lärares undervisning kan följas upp och styras på ett mer kontrollerat mätbart sätt så kommer undervisningen att bli mer effektiv för eleverna. Det handlar alltså om olika former av kvalitetssäkring med hjälp av digitala stödsystem.

Att kvalitetssäkring i skolans och andra offentliga institutioners verksamheter är viktig går inte att förneka. Inte är det heller särskilt enkelt att helt avfärda digitala stödsystem som verktyg i en sådan process. Men om sådana system ska användas är det viktigt att fundera på vad som krävs för att de ska bli effektiva instrument för kvalitetssäkring i en organisation. Det vill jag diskutera i denna artikel som kommer att handla om införandet av ett digitalt stödsystem i anslutning till lärares pedagogiska planering och bedömningsarbete.

Vilka möjligheter och hinder finns kring dessa digitala uppföljningssystem i lärares dagliga verksamhet? Hur sker implementeringen och uppföljningen av implementeringen av stödsystemen? Eller som en lärarkollega uttryckte det: ”Vad underlättar? Vad försvårar? Vem gör vi det för: Eleverna? Föräldrarna? Oss själva? Skolledningen? Kommunen?”

De program och applikationer som syftar till att hjälpa och förenkla lärares och elevers vardag är ofta presenterade som lättanvända och användarvänliga. Program finns för allt; från frånvarohantering till planering, uppföljning och dokumentering av elevers kunskaper. Vissa program fyller också sitt syfte som förenklande; till exempel digital frånvarohantering. Men också detta till synes enkla hjälpmedel kan ibland försvåra arbetet och bli en tidstjuv i lärarens vardag. Som när läraren ska göra en tillfällig tvärgrupp i en eller två lektioner med elever från olika klasser, årskurser eller program.

Då läggs det på en ny administrativ uppgift både för lärare och skolkoordinatorer att lägga in nya grupper och ändra i det digitala systemet. En förut så enkel sak som att ta några listor och bocka för de elever som är närvarande och frånvarande blir till en byråkratisk administration som kan ta timmar i stället för några minuter. Här blir de tänkta stödsystemen snarare en stressfaktor i lärares vardag. Och eftersom många av dessa system är kopplade till föräldrars mejl eller generar sms är det i allra högsta grad viktigt att det blir rätt, annars blir det definitivt merarbete i form av telefonsamtal och mejl från föräldrar.

Sedan några år finns flera specialiserade stödssystem för att skriva lokala pedagogiska planeringar (LPP) och individuella utvecklingsplaner (IUP).

Ett av dessa program heter Unikum. Det är framtaget för att underlätta lärares vardag gällande planering av undervisning, uppföljning av kunskapsutveckling och bedömning av elevers lärande. På Unikums hemsida beskrivs programmet som "Svenska kommuners favoritverktyg".

Men det som behöver göras för att webbverktyget ska fungera för elever och föräldrar förenklar knappast lärarens vardag. Det första steget som tas upp är att lärare ska göra tydliga planeringar av ämnesområden där innehållet dels förankras i läroplanen, dels konkretiseras och tydliggörs i form av kunskaper och förmågor. Allt detta är naturligtvis både viktigt och självklart för en lärares undervisning. Men det är ett mycket tidskrävande arbete att skriftligt formulera dessa konkretiseringar av förmågor och kunskaper och att ge detaljerade beskrivningar av vad de innebär. Om detta ska ge något stöd och innebära ytterligare kvalitet i undervisningen krävs enormt mycket mer planeringstid för lärarna. Det skulle behövas tid för att exempelvis mer detaljerat undersöka vad ordet "förmåga" egentligen innebär.

I stället för att webbverktygets första steg blir ett

stöd i dialoger med elever och föräldrar om vad kunskap och förmågor innebär, riskerar det att omvandla lärares professionella tolkning av vad elever behöver utveckla till en diskussionsfråga om hur en text är formulerad i ett webbverktyg.

Ytterligare en risk med formuleringar i webbverktyget är att det blir den nedskrivna planeringen som styr undervisningen och inte elevernas behov. Som lärare måste du ofta ändra en hel del i det du planerat när elevernas behov väl blir synliga. Det i sin tur kräver att du går in och ändrar formuleringarna i webbverktyget, därmed går en anseelig tid åt till dokumentation i stället för fokusering på pedagogisk planering utifrån enskilda elevers behov.

Att arbeta formativt med tydliga mål är en framgångsfaktor, sägs i en kommentar i Unikums guidade visning. På Unikums hemsida refereras det till en föreläsning av Christian Lundahl, docent på pedagogiska institutionen vid Uppsala universitet. I den sammanfattade föreläsningen av Christian Lundahl sägs att

i läroplanen uppmuntras en mer formativ syn där bedömningen sker i en process medan lärandet pågår. Eleven får hjälp och stöd att komma vidare i sin utveckling och både motivation och intresset för sitt eget lärande ökar. Samtidigt som läraren också får bra återkoppling på hur undervisningen fungerar.

Men Christian Lundahl säger inget om att det formativa arbetssättet kräver skriftlig dokumentation. Med tydliga mål och utvecklande kommentarer kan du som lärare arbeta formativt i klassrummet på en mängd olika sätt. Det är i mötet mellan elev och pedagog, i interaktionen med innehållet, som lärandet formas och där läraren kan utläsa vad eleven visar vad den kan just då. Hur mycket, hur ofta och när detta ska dokumenteras och återkopplas till andra – föräldrar och skolledare – utanför

klassrummet måste vara upp till lärarna själva. Annars riskerar det verktyget att bli ett hinder i lärares pedagogiska och didaktiska val. Webbverktyget riskerar att bli ett uppföljningsverktyg för lärarna snarare än för eleverna. Här kan skolledare gå in och se om lärarna har gjort ordentliga planeringar och om de kryssar för elevernas rutor i en bra takt. Om lärarna själva främst blir utvärderade genom vad de gör i webbverktyget finns risken att vad som verkligen sker i klassrummet blir mindre angeläget.

I övrigt förekommer väldigt få referenser till skolforskning på Unikums hemsida. Det framgår inte heller vilka som har utformat webbverktyget, men det försäkras att upphovsmännen följer Skolverkets allmänna råd och Lgr 11.

Risk för avbockningskultur

Steg nummer två i Unikums webbverktyg är att utforma bedömning, vilket lärarna rekommenderas att göra i matrisform. Matriser kan fylla många bra syften, men de riskerar också att skapa en avbockningskultur, både hos lärare och elever. Mellan 2003 och 2009 arbetade jag själv på Kunskapskolan. Där upplevde jag att när det finns digitala system kring lärande med nivåindelning och när kunskapsprogress ses som något relativt linjärt skapas lätt en sådan avbockningskultur. Många elever hade lätt att rusa iväg och försöka bocka av så många steg eller rutor i matrisen som möjligt. Då tyckte de att de hade gjort något och att de "kunde" något.

Majoriteten av eleverna på högstadiet (och även många föräldrar) hade svårt att förstå att systemet egentligen gick ut på att utveckla kvaliteter i kunskapsinnehållet eller förmågan.

Att diskutera varför vissa rutor inte var ifyllda digitalt, skedde oftare med föräldrar än med elever. Det berodde på att eleverna inte talat om för föräld-

rarna att läraren bett dem komplettera, förbättra eller göra om en ruta eller ett steg som tidigare varit ifylld respektive inlämnat. Här blev många gånger den digitala kommunikationslänken mellan lärare, elev och förälder ett hinder i stället för en pedagogisk tillgång.

Ytterligare en erfarenhet av de digitala systemen på Kunskapsskolan var att elevernas språkbruk mer kom att handla om vilket "steg" eller vilken "nivå" de låg på, än om vilka kunskaper eller förmågor de inhämtat i ett ämne; det vill säga det blev inte längre fokus på innehållet.

Elevers reflektioner kring innehåll, arbetssätt och undervisningsformer är tänkta att läggas in i Unikums webbverktyg. Det reser ytterligare frågor om elevens och lärarens integritet samt om trygghetsfaktorer: Vilka kan se elevens inlägg och hur länge lagras informationen? Vilken säkerhetsgrad håller verktyget? Vem garanterar säkerheten i systemen och vad händer om olämplig information läcker ut?

Det kan exempelvis vara viktigt att i webbverktyget förmedla information om elevernas sociala situation under skoldagen till föräldrar, eftersom den är intimt förknippad med möjligheter till lärande. Men det är inte oproblemiskt. Här krävs fördjupande reflektioner kring IT och etik av dem som beslutat att lärare, elever och föräldrar ska använda verktyget. Det borde ha varit klart innan man införde systemet. Visst kan det åläggas lärare att ta ansvar för vad som skrivs i verktyget, men om det sker intrång i systemet måste huvudmannen ta ansvaret om en elev känner sig kränkt när hans eller hennes tankar och åsikter, liksom information om kunskapsutvecklingen, blir offentliga.

Självskattning är något som uppmuntras i systemet. Det finns forskning som visar att elever har glädje av självskattningen, om den utformas och används på ett genomarbetat sätt i praktiken

(Dragemark-Oskarsson, 2009). Men det finns också forskning som visar att risker med självskattning kan vara att sanningshalten är låg och över-skattningen hög (Schaughnessy & Zechmeister, 1997). När eleverna har självskattat uppmuntras de också att lägga in kommentarer som lärarna ska ge feedback på. Självskattning kan vara bra i vissa situationer men det fungerar dåligt när det blir verktyget som försöker styra hur lärare ska jobba med bedömning inom ett arbetsområde. Det ger en inskränkande effekt på lärares frihet att utforma undervisning och bedömningsformer för undervisningen, för här finns det risk att verktyget tar över. Vad sker exempelvis om läraren under sin arbetstid inte hinner återkoppla på de kommentarer som läggs in i verktyget, eller om svaren på kommentarerna ges i klassrummet men i systemet ser ut att vara obesvarade. Också här ser det utifrån ut som om läraren inte gör sitt jobb. Då finns en risk att lärare tycker att det är viktigare att skapa en digital profil som ger intryck av att de arbetar bra med återkoppling, men om det verkligen stämmer har de som bedömer lärarnas insatser ingen insyn i eftersom de inte är med i klassrummen där undervisningen sker.

Så hur pålitligt blir verktyget? Kan man lita på det som står där och hur väl överensstämmer det med vad som sker i praktiken. Jag ser en fara i att vissa lärare kommer att "friskriva" sig genom att fokusera alltför mycket på skriftlig dokumentation för att framstå som kompetenta i stället för att tillbringa tid med eleverna. Och hur och när ska du som lärare skriftligt kommentera elevernas egna kommentarer till sin självskattning? I lärarens schema finns ingen utökad tid för skriftlig dokumentation, utan större delen av återkopplingen sker verbalt i klassrummet, men det blir inte synligt för föräldrar och skolledare. En önskan vore att det fanns mer tid för enskilda samtal med varje elev,

eller utökad dokumentationstid om det är vad som värderas som viktigast. Det är svårt att se mervärdet i den här delen av verktyget och det reser en viktig fråga: Är det verktygets utformning med alla dess delar som ska styra hur läraren lägger upp sin undervisning? Risken är stor att lärarens frihet att utforma sin egen undervisning minskar i och med införandet av digitala uppföljningssystem.

IUP, skriftliga omdömen och överenskommelser med elev och föräldrar ska göras i verktyget så att det bland annat blir lättare att följa upp vilka elever som inte når upp till lägsta kunskapsnivå. Det är ytterligare en känslig uppgift att lägga ut i cyberrymden. I verktyget kan man göra olika så kallade "flaggningar" som med tydlig grafik visar hur det ligger till både för den enskilda individen och för olika klasser. I den guide visningen i Unikum säger speakern att arbetet med förväntad måluppfyllelse blir tydligt för både arbetslag och kommun. Här framgår alltså att verktyget ska användas för flera syften, inte bara för att underlätta för elever, lärare och föräldrar. I det skriftliga omdömet ska elevens utvecklingsområden framåt i alla ämnen skrivas in. Det är naturligtvis bra, men risken är att skolan på det sättet skriver sig fri från ansvar. Lärare och skolledare kan sedan säga: "Vi har ju upplyst elever och föräldrar om vem som ska göra vad och vad nästa utvecklingssteg är. Nu har ni inte tagit ert ansvar så problemet med elevens kunskapsutveckling ligger inte hos skolan." Den här sortens "friskrivningar" kan komma att gälla inte bara i förhållande till elever och föräldrar utan också i förhållande till ansvariga i kommunen.

Systemet styr verksamheten

Jag vill kort beskriva en studie där jag ser flera paralleller till vad som håller på att hända i skolans verksamhet. I en studie från 2002 undersöker Åsa Mäkitalo och Roger Säljö ett digitalt system för

hantering och uppföljning av arbetssökande. Mäkitalo och Säljö visar hur systemet för hantering och uppföljning av arbetssökande delvis etablerar en ny praktik. I stället för att *tjäna* verksamheten blir systemet något som *styr* verksamheten. Resultaten i studien är många och tar sig olika uttryck beroende på vilken aspekt och vems perspektiv som beaktas. På en institutionell nivå belyser Mäkitalo och Säljö en spänning och motsättning i verksamhetssystemet genom att det finns ett ömsesidigt beroende mellan institutionens två olika uppdrag. Det ena är att arbetsförmedlarna ska förmedla arbeten och åtgärder till arbetslösa, det andra är att de ska producera rapporter som redogör för de egna resultaten och som ligger som grund för verksamhetsuppföljningen. Det innebär att arbetsförmedlingen har två uppdrag i relation till samhället utanför.

Forskarna visar att detta påverkar hur arbetsförmedlarna bedömer och kategoriserar sina klienter. Framför allt påvisar Mäkitalo och Säljö hur kategoriseringsverktyget är flerkfunktionellt: Det fungerar som ett institutionellt minne (s.167) och är oundgängligt för en arbetsförmedlare som har mellan 150 och 300 klienter, men verktyget kan också användas för att utvärdera hur väl de anställda på arbetsförmedlingen, eller institutionen som sådan, når olika mål som är uppsatta i verksamheten. Detta fenomen är också något som kan få anställda att göra "inte avsedda" kategoriseringar. I utdrag ur det transkriberade materialet belyser forskarna hur vägledare har svårt att avgöra vilka åtgärder som bör vidtas och hur det i stället är andra motiv som avgör vilken kategorisering som används. Detta innebär att tilldelning av kategori kan ha andra syften. I vissa fall innebär det att de arbetslösa som mest skulle behöva åtgärder hamnar i en kategori där de har minst chans att få tillgång till dessa åtgärder

Övertro på stödsystem

Finns det en risk för övertro på stödsystemen? Webbverktyget Unikum är inköpt för att underlätta en praktik, men det kan också användas för att forma om och följa upp lärarnas praktik. Det är alltså två syften med programmen; dels att utveckla elevens lärande, dels att följa upp hur lärare arbetar med sin planering och bedömning. Det går alltså att följa upp lärares och elevens insatser, men enbart i skriftlig form.

Risken är att systemet stödjer en praktik som blir mekanisk, oreflekterad och ytlig och att skolpersonal pressas och stressas till att producera skriftliga dokument som blir proforma. Risken är också stor att lärare börjar manipulera sina kommentarer och flaggningar för att det ska se bra ut i verktyget. I Unikum finns möjligheter att flagga i olika färger, exempelvis för elever som behöver extra stöd; någon kanske behöver en dyr dyslexiutredning, en annan har andra inlärningsproblem som kräver extra åtgärder. Men om lärare uppfattar att det är ingen flagga alls (eller grön flagg) som premieras av skolledning och andra beslutsfattare, eftersom det ser bra ut i statistiken och blir mindre kostsamt, vem vill då vara en flaggande lärare? Campbell's lag pekar på just den risken:

The more any quantitative social indicator is used for social decision-making, the more subject it will be to corruption pressures and the more apt it will be to distort and corrupt the social processes it is intended to monitor (Campbell, 1976).

Ytterligare en fråga av central vikt är hur beroende en verksamhet får bli av ett visst verktyg. I det här fallet är verktyget inköpt av kommunen och rektorernas uppgift har blivit att implementera programmen i skolverksamheten. Allt har skett utan att konsultera lärare på skolorna. I offentlig verksam-

het ska upphandlingar ske enligt lagen om offentlig upphandling. Vad händer om något annat verktyg är billigare? Ska skolan eller kommunen då byta stödprogram och stödprogramslieferantör? Det innebär i så fall att det är programleverantören som styr när lärarkåren ska ändra arbetssätt. Och vad kostar kalaset? Riskerar vi att skolpengen äts upp av licenser? Är det här framtidens lärandeorganisation? Allt blir väldigt tydligt när lärare och skolpersonal i praktiken befäster varumärket. De säger till exempel: "Ni ska använda Unikum", "Det finns en matris i Unikum". Även elever refererar till systemens varumärke, "Finns det i Unikum?". Mer sällan hör jag kollegor prata om själva kunskapen eller om innehållet som finns i verktyget.

Incitamentet för att använda verktyget är att det är användarvänligt och tidsbesparande för lärare och att det kommer att höja kvaliteten på undervisningen. Men i värsta fall kan verktyget få motsatt effekt: Läraren lägger mer tid på att försöka se till att det ser bra ut i den digitala verkligheten, medan eleverna får mindre och sämre undervisning. Detta eftersom få flaggor och friserad statistik i systemet kan vara det som chefer har som grund för bedömning av lärarnas insats; alltså incitamentet för att få högre lön, chans till kompetensutveckling, goda karriärmöjligheter och så vidare.

Ett digitalt stödsystem för pedagogisk planering och bedömningsarbete, som får de konsekvenserna, vill ingen lärare ha.

Referenser:

- Campbell, D. T. (1976). *Assessing the impact of planned social change*. Hanover, NH: Dartmouth College Public Affairs Center.
- Dragemark Oscarson, A. (2009). *Self-Assessment of Writing in Learning English as a Foreign*

Language. A study at the Upper Secondary School Level. Doktorsavhandling vid institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet.

Mäkitalo, Å. & Säljö, R. (2002). *Invisible People: Institutional Reasoning and Reflexivity in the Production of Services and 'Social Facts' in Public Employment Agencies*. I: *Mind, Culture, and Activity*, 9:3, s. 160–178.

Schaughnessy, J. J. & Zechmeister, E. B. (1997). *Research methods in psychology*. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.

Hemsidor:

- <http://www.unikum.net/start/> Hämtad: 20120831
- <http://www.unikum.net/guidadtur-iup/> Hämtad: 20120831